

**Σκεφτόμαστε Ιστορικά για
το Ζήτημα των Αγνοουμένων:
Ένας Οδηγός για Εκπαιδευτικούς
1. Εισαγωγή και Ευχαριστίες**

Εισαγωγή

Με ποιους τρόπους προσπαθούν οι κοινωνίες να αντιμετωπίσουν τη βαριά κληρονομιά του βίαιου παρελθόντος τους; Είτε η σύγκρουση συνέβη σε μια προηγούμενη περίοδο, όπως στην περίπτωση της Ισπανίας· είτε έληξε επίσημα (αν και οι επιπτώσεις της παραμένουν), όπως στην περίπτωση της Γουατεμάλας· είτε η σύγκρουση δεν έχει επιλυθεί ακόμη, όπως στην περίπτωση της Κύπρου· η κάθε κοινωνία έχει να επιδείξει διαφορετικές προσεγγίσεις που ποικίλουν και που εξελίσσονται με το πέρασμα του χρόνου. Επειδή οι διαδικασίες που σχετίζονται με το συγκεκριμένο ερώτημα είναι εξαιρετικά σύνθετες και αφορούν τόσο το μέλλον όσο και το παρελθόν, χρειάζεται να προσεγγίζονται με ένα σφαιρικό αλλά και ευαίσθητο τρόπο, που να συνεξετάζει τις διάφορες προοπτικές και εμπειρίες. Κάτι τέτοιο απαιτεί από τα άτομα να έχουν την ετοιμότητα να εμπλακούν σε ένα εποικοδομητικό, σοβαρό και υπεύθυνο διάλογο. Το παρόν πακέτο εκπαιδευτικού υλικού προσπαθεί να συμβάλει σε μια τέτοια διαδικασία εντός της Κύπρου, αλλά και σε άλλες κοινωνίες που έχουν βιώσει τη βαριά κληρονομιά της σύγκρουσης. Το πακέτο εστιάζει στο ζήτημα των αγνοουμένων, μια διάσταση κοινή ανάμεσα στις περισσότερες συγκρούσεις ανά τον κόσμο, και ζητά από τους/τις εκπαιδευτικούς, τους μαθητές και τις μαθήτριες να εξετάσουν το ερώτημα του πώς οι κοινωνίες θα πρέπει να αντιμετωπίσουν το ζήτημα των αγνοουμένων.

«Αγνοούμενοι» θεωρούνται οι άνθρωποι των οποίων οι οικογένειες δεν είχαν πληροφόρηση για το τι απέγιναν, καθώς και όσοι δηλώθηκαν ως αγνοούμενοι ως αποτέλεσμα μιας ένοπλης σύγκρουσης, στη βάση αξιόπιστων πληροφοριών. Οι αγνοούμενοι αποτελούν σύμβολο του τρόπου με τον οποίο οι κοινωνίες που έχουν πρόσφατα συνέλθει από εμπειρίες συγκρούσεων ή αυταρχικών καθεστώτων συνεχίζουν να βιώνουν καθημερινά την ιστορία τους και του πώς το παρελθόν παραμένει παρόν. Επειδή οι αγνοούμενοι συνεχίζουν να ζουν στις κοινωνίες τους μέσα στο χώρο που δημιουργεί η απουσία τους, ζουν – και εμείς μαζί τους – τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν. Το γεγονός αυτό, αλλά και ο πόνος που η εξαφάνιση αυτών των ατόμων επιφέρει σε οικογένειες και κοινωνίες, καθιστούν το ζήτημα των αγνοουμένων ένα θέμα που βοηθά τους μαθητές και τις μαθήτριες να καταπιαστούν με ερωτήματα γύρω από τους τρόπους με τους οποίους το παρελθόν συνεχίζει να αντανακλάται στη ζωή των σύγχρονων κοινωνιών, αλλά και γύρω από τον τρόπο με τον οποίο ορίζουν τη σχέση τους με το παρελθόν.

Το παρόν υλικό καλεί τους/τις εκπαιδευτικούς, τους μαθητές και τις μαθήτριες να εξετάσουν το ερώτημα του πώς οι κοινωνίες οφείλουν να θυμούνται τους αγνοούμενους τους και πώς να αντιμετωπίζουν τη βαριά κληρονομιά που αφήνουν πίσω τους τόσο οι αγνοούμενοι όσο και οι συγκρούσεις που επέφεραν την εξαφάνιση αυτών των ανθρώπων. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από ένα αριθμό δραστηριοτήτων στο Κεφάλαιο 5 (το οποίο αποτελείται από 5 ενότητες). Η Ενότητα 1 εξετάζει πρώτα τις εμπειρίες διαφόρων χωρών ανά τον κόσμο και τον τρόπο με τον οποίο η κάθε χώρα αντιμετώπισε το πρόβλημα των αγνοουμένων. Η Ενότητα 2 εξετάζει την περίπτωση των αγνοουμένων της Κύπρου. Η Ενότητα 3 εξετάζει τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους προσεγγίστηκε το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο με την πάροδο του χρόνου και διερευνά τους λόγους εμφάνισής τους. Η Ενότητα 4 εξετάζει τις σχέσεις μεταξύ ιστορίας και μνήμης. Τέλος, η Ενότητα 5 καλεί τους μαθητές και τις μαθήτριες να εμπλακούν σε μια δραστηριότητα που τους προβληματίζει ως προς τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να θυμόμαστε τους αγνοούμενους στην Κύπρο.

Αυτές οι δραστηριότητες περιλαμβάνουν τρία συστατικά απαραίτητα για την ανάπτυξη μιας ευρείας και σύνθετης αντίληψης για το πώς μπορεί κανείς να διδάξει το ζήτημα των αγνοουμένων με προσεγγιστικό και ενδιαφέρον τρόπο (1) μια γενική θεωρητική συζήτηση σχετικά με την ιστορία και τον τρόπο διδασκαλίας της (2) μια συγκριτική εστίαση στο ζήτημα των αγνοουμένων σε διεθνές επίπεδο, που περιλαμβάνει, πέρα από την περίπτωση της Κύπρου, μια εις βάθος διερεύνηση ανάλογων εμπειριών στην πρώην Γιουγκοσλαβία, την Ισπανία, το Μαρόκο και τη Γουατεμάλα· (3) μια σειρά σχεδίων μαθημάτων που στόχο έχουν να καλλιεργήσουν μεγαλύτερη κατανόηση του φαινομένου των αγνοουμένων στην Κύπρο, αλλά και ανά τον κόσμο, και να αναπτύξουν τη σκέψη των μαθητών και μαθητριών ως προς την ιστορική ενσυναίσθηση και τις αναπαραστάσεις του παρελθόντος. Οι χρήστες του παρόντος υλικού έχουν επίσης την ευκαιρία να επεκταθούν και να εμβαθύνουν τις μαθησιακές τους εμπειρίες, αντλώντας από μια εκτενή σειρά επιπρόσθετων πηγών που παρέχονται στο τέλος της κάθε μελέτης περίπτωσης.

Ο στόχος είναι να εισαχθεί στην τάξη το εξαιρετικά πολύπλοκο και ευαίσθητο ζήτημα των αγνοουμένων με τρόπο ώστε, πέρα από την παροχή ενός στέρεου υπόβαθρου σχετικά με την ανθρώπινη, την κοινωνική και την πολιτική διάσταση του ζητήματος, να δίνει επίσης την ευκαιρία στους μαθητές και μαθήτριες να αναπτύξουν τη δική τους κατανόηση σχετικά με έννοιες και στάσεις που αφορούν την ιστορική σκέψη. Το πρώτο κεφάλαιο του πακέτου προσφέρει μια θεωρητική συζήτηση της ιστορίας και της διδασκαλίας της και λειτουργεί ως η βασική πηγή προετοιμασίας των εκπαιδευτικών για το χειρισμό του ζητήματος των αγνοουμένων και άλλων παρόμοιων ευαίσθητων ζητημάτων στο μάθημα της Ιστορίας. Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί έτσι τη βάση για τα μαθήματα και τις δραστηριότητες που ακολουθούν. Αυτή η βάση, το να μάθει δηλαδή κανείς να σκέφτεται ιστορικά, συνιστά θεμελιώδη αναγκαιότητα για την καλλιέργεια μιας μεθοδικής και ενδεδειγμένης προσέγγισης στη διδασκαλία και τη μάθηση για το παρελθόν. Αυτή η προσέγγιση σκοπό έχει να καταστήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες ικανούς/ές να μπορούν να χειρίζονται διαφορετικές ιστορικές αφηγήσεις, να αποτιμούν και να αξιολογούν ποικίλες ιστορικές πηγές και να κατασκευάζουν ερμηνείες μέσα από τη μεθοδική επιχειρηματολογία και την αντιπαράθεση απόψεων. Με αυτό τον τρόπο, οι μαθητές και οι μαθήτριες καλούνται να εφαρμόσουν τις μεθόδους της πολυπρισματικότητας με τρόπους που προωθούν εποικοδομητικές διαδικασίες διερεύνησης, διερεύνησης και μάθησης. Ως αποτέλεσμα, οι μαθητές και μαθήτριες θα προετοιμαστούν ώστε να χειρίζονται πολύπλοκα ιστορικά ζητήματα με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και ευαισθησία, και θα βελτιώσουν την ικανότητά τους να αναγνωρίζουν και να αντιμετωπίζουν κριτικά την κακή χρήση ή κατάχρηση της Ιστορίας.

Αυτό το πακέτο εκπαιδευτικού υλικού αποτελεί προϊόν της συνεργασίας μεταξύ του Ιδρύματος των Πρεσβυτέρων, του Ομίλου Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας (AHDR) και του Διεθνούς Κέντρου Μεταβατικής Δικαιοσύνης (ICTJ). Αυτή η συνεργασία υπήρξε αποτέλεσμα της προσπάθειας των Πρεσβυτέρων να προσελκύσουν το ενδιαφέρον γύρω από το σημαντικό έργο που επιτελεί η Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο, μέσα από το ντοκιμαντέρ *Κύπρος: Ανασκαλίζοντας το παρελθόν, αναζητώντας το μέλλον*. Ελπίζουμε ότι το εκπαιδευτικό υλικό που προέκυψε από αυτή τη συνεργασία έχει επωφεληθεί από τα μοναδικά χαρακτηριστικά κάθε μιας από αυτές τις οργανώσεις: τις ηγετικές ικανότητες και το όραμα των Πρεσβυτέρων· την εμπειρογνομοσύνη του Διεθνούς Κέντρου Μεταβατικής Δικαιοσύνης σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης της βαριάς κληρονομιάς της σύγκρουσης· και την εμπειρία του Ομίλου Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας στη διδασκαλία της Ιστορίας και στην προώθηση της πολυπρισματικότητας μέσα από τον διαπολιτισμικό διάλογο και την εκπαίδευση. Ο τρόπος παραγωγής του παρόντος υλικού αποτελεί περαιτέρω ένδειξη της συγχώνευσης συνεργιών, ιδεών και προσπαθειών, αφού προέκυψε μέσα από διαδικασίες διαλόγου και συνεργασίας μεταξύ των μελών της αφοσιωμένης δια-κοινοτικής ομάδας του προγράμματος. Η ομάδα του προγράμματος αυτού αποτελείται από ελληνοκύπριους και τουρκοκύπριους εκπαιδευτές, ερευνητές και άλλους επαγγελματίες που εργάστηκαν υπό την καθοδήγηση διεθνούς εμβέλειας ειδικών σε ζητήματα διδασκαλίας της Ιστορίας.

Η παιδαγωγική προσέγγιση των σχεδίων μαθημάτων και των δραστηριοτήτων σχεδιάστηκε με προσοχή ώστε να δημιουργήσει ένα μαθησιακό ταξίδι, στο κάθε βήμα του οποίου οι μαθητές και μαθήτριες θα αποκτούν βαθύτερη γνώση των συνθηκών κάτω από τις οποίες άνθρωποι γίνονται αγνοούμενοι. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από διαδραστικές δραστηριότητες που επιτρέπουν στους μαθητές και τις μαθήτριες να συγκρίνουν και να αντιπαραβάλουν τους διάφορους τρόπους με τους οποίους οι διάφορες κοινωνίες έχουν ανταποκριθεί στο ζήτημα των αγνοουμένων. Η ακολουθία μαθημάτων εισάγει τους μαθητές και τις μαθήτριες σε ποικίλες πηγές, με στόχο να τους βοηθήσει να τις χρησιμοποιήσουν για να κατανοήσουν τα κίνητρα και τους στόχους των ανθρώπων στο παρελθόν και να προετοιμάσουν τη δική τους ερευνητική ατζέντα, προκειμένου να καταλήξουν στα δικά τους συμπεράσματα σχετικά με το πώς μπορεί η Κύπρος να αντιμετωπίσει το ζήτημα των αγνοουμένων, αλλά και άλλα ερωτήματα που έρχονται στο προσκήνιο μέσα από το ζήτημα των αγνοουμένων γύρω από τη βαριά κληρονομιά της κοινωνικής σύγκρουσης.

Το παρόν υλικό αποσκοπεί στο να αποτελέσει ένα πρώτο βήμα προς τα μπρος, συμβάλλοντας στην ευρύτερη προσπάθεια για ενασχόληση με δύσκολες και περίπλοκες πτυχές του παρελθόντος μας, και αντιπροσωπεύοντας μια από τις πολλές πιθανές παιδαγωγικές προσεγγίσεις. Παρόλο που οι προτεινόμενες διδακτικές στρατηγικές θα μπορούσαν να καταπιαστούν με συναισθηματικές, προσωπικές και ηθικές πτυχές των εμπειριών με εξίσου αποτελεσματικό τρόπο, εντούτοις το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό υλικό έχει επιλέξει μια αμιγώς ιστορική προσέγγιση. Σκοπός του υλικού αυτού είναι να θέσει τα θεμέλια για την καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης, στη βάση των οποίων οι μαθητές και οι μαθήτριες θα μπορούν να βελτιώσουν την ικανότητά τους να σκέφτονται κριτικά για το παρελθόν. Από πολλές απόψεις, αυτό αποτελεί προϋπόθεση, ώστε να είναι κανείς σε θέση να καταπιαστεί με το ζήτημα των αγνοουμένων με δημιουργικό τρόπο, ως ένα ενεργό, καλά ενημερωμένο και δραστήριο μέλος της κοινωνίας. Η ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης σίγουρα δεν επιτυγχάνεται μόνο μέσα από ένα εκπαιδευτικό έντυπο· ωστόσο, μέσα από τη συγκεκριμένη σειρά μαθημάτων, οι μαθητές και μαθήτριες θα είναι σε θέση να αναστοχαστούν πιο κριτικά για τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες επιλέγουν να αναπαραστήσουν το παρελθόν τους· και θα αναπτύξουν τις δικές τους ιδέες σχετικά με πιθανούς εναλλακτικούς τρόπους προσέγγισης του παρελθόντος. Με τον τρόπο αυτό, οι μαθητές και μαθήτριες προετοιμάζονται ώστε να ασχοληθούν με ευρύτερα και πιο πολύπλοκα ερωτήματα τόσο στη μάθησή τους όσο και στις δικές τους πράξεις και αποφάσεις ως πολίτες.

Το υλικό αυτό απευθύνεται κυρίως σε εκπαιδευτικούς που εργάζονται στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση με σκοπό να χρησιμοποιηθεί ως συμπληρωματικό υλικό σε τάξεις με μαθητές και μαθήτριες μεταξύ 12 και 15 χρονών· ωστόσο, τα μαθήματα και οι δραστηριότητες του πακέτου έχουν σχεδιαστεί με τρόπο ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν και σε πλαίσια εκτός τάξης. Επομένως, άτομα και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, όπως είναι οι διάφορες ομάδες νέων και οργανώσεις που εργάζονται με συγγενείς αγνοουμένων, μπορούν επίσης εύκολα να προσαρμόσουν τα προτεινόμενα μαθήματα για τη διοργάνωση ανεξάρτητων οργανωμένων εργαστηρίων ή σεμιναρίων. Επιπλέον, το πακέτο σχεδιάστηκε ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε διάφορα περιβάλλοντα σ' όλο τον κόσμο, στα οποία εκδηλώνεται ενδιαφέρον για κατανόηση του τρόπου με τον οποίο μπορεί κανείς να διδάξει ευαίσθητα ιστορικά ζητήματα, όπως είναι αυτά των αγνοουμένων, χρησιμοποιώντας την επιστημολογική προσέγγιση στη διδασκαλία της Ιστορίας.

Έχουμε καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια να προσεγγίσουμε το ζήτημα με ευαισθησία και σεβασμό στις έντονες εμπειρίες και απόψεις που υπάρχουν σχετικά με τους αγνοουμένους, λαμβάνοντας υπόψη και τα διαφορετικά επίπεδα γνώσης και ετοιμότητας του κάθε ανθρώπου σχετικά με το ζήτημα. Το εκπαιδευτικό πακέτο αποτελεί επίσης μια προσπάθεια να αξιοποιηθούν τα αποθέματα καλής προαίρεσης που υπάρχουν στις κοινωνίες που επιθυμούν να προχωρήσουν μπροστά και να κατακτήσουν ένα υψηλότερο επίπεδο εμπιστοσύνης και κατανόησης. Αυτή η διαδικασία μπορεί να προωθηθεί μέσα από ένα συνδυασμό αμοιβαία υποστηριζόμενων προσπαθειών και μέσα από ένα εύρος στρατηγικών, οι οποίες μαζί οδηγούν σε ένα παραγωγικό και ουσιαστικό διάλογο για το πώς μπορούμε να συμφιλιωθούμε με τη βαριά κληρονομιά ενός βίαιου παρελθόντος.

Ευχαριστίες

Πολλά ήταν τα άτομα και οι οργανώσεις συνέβαλαν στην παραγωγή αυτού του πακέτου εκπαιδευτικού υλικού. Συγκεκριμένα θα θέλαμε να εκφράσουμε την ευγνωμοσύνη μας στα ακόλουθα άτομα και οργανισμούς:

Στο Δρα. Umur Bozkurt που βοήθησε το Διεθνές Κέντρο Μεταβατικής Δικαιοσύνης στην προετοιμασία μελετών περίπτωσης και παρείχε πολύτιμες πληροφορίες και καθοδήγηση καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος.

Στους εκπαιδευτικούς συνεργάτες του Ομίλου Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας κ. Duygu Üstündağ και κ. Δανάη Ψύλλα, που βοήθησαν κατά τη διάρκεια της αρχαικής έρευνας. Η κ. Stephanie Young επίσης συνέβαλε στην ερευνητική διαδικασία.

Στους εκπροσώπους της Διερευνητικής Επιτροπής για τους Αγνοούμενους (CMP) στην Κύπρο, για την ανεκτίμητη ενθάρρυνση που μας παρείχαν στα αρχικά στάδια αυτής της προσπάθειας και την αδιάλειπτη καθοδήγησή τους καθ' όλη τη διάρκειά της.

Στους εκπροσώπους της Δικαιοδικής Πρωτοβουλίας των Συγγενών Αγνοουμένων, Δολοφονηθέντων και Θυμάτων Πολέμου του 1963-74. Ειδικότερα, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους κ. Sevgül Uludağ, κ. Χρίστο Ευθυμίου, κ. Σπύρο Χατζηνικολάου και κ. Velî Beidoğlu- οι προσπάθειές τους για τη μετατροπή του πόνου των αγνοουμένων σε μέσο αλληλοκατανόησης και επούλωσης των πληγών αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για μας. Τα πιο πάνω άτομα μας παρείχαν επίσης ανατροφοδότηση κατά τη διαδικασία προετοιμασίας του παρόντος υλικού. Επιπλέον, το πρόγραμμα επωφελήθηκε από τη βαθιά αντίληψη του ζητήματος που είχαν άτομα με προσωπική εμπλοκή στη διαδικασία αντιμετώπισης των αναγκών των αγνοουμένων όπως ο κ. Νίκος Θεοδοσίου και ο κ. Νίκος Σεργίδης από την Παγκύπρια Οργάνωση Συγγενών Αθλητών Αιχμαλώτων και Αγνοουμένων- ο κ. Ertan Ersan από το Σύνδεσμο Οικογενειών Μαρτύρων και Ανάπηρων Παλαιμάχων- οι κ. Emine Zolak και κ. Öncel Polili από το Τουρκοκυπριακό Ίδρυμα Ανθρώπινων Δικαιωμάτων- και ο Δρ. Νικόλας Κυριάκου από το Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο. Ο κ. Νίκος Αναστασίου και οι νέοι του Προγράμματος Κυπριακής Φιλίας είχαν την καλοσύνη να εφαρμόσουν πιλοτικά κάποιες από τις προτεινόμενες δραστηριότητες, δίνοντας έτσι ζωή στο παρόν υλικό με τον ενθουσιασμό και την ενέργεια τους.

Στους συναδέλφους από τον Όμιλο Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας (AHDR) και το Διεθνές Κέντρο Μεταβατικής Δικαιοσύνης (ICTJ)- και ειδικότερα σε όσους στήριξαν την προετοιμασία του υλικού σε διάφορα στάδια καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας: την κ. Alev Tuğberk, τη Δρα. Χαρά Μακρυγιάννη, το Δρα. Αντώνη Χατζηκυριάκου και την κ. Virginie Ladisch.

Στο βασικό μας εταίρο, το Ίδρυμα των Πρεσβυτέρων, του οποίου το όραμα και η δημιουργικότητα υπήρξαν καταλυτικοί παράγοντες για την πραγμάτωση του συγκεκριμένου προγράμματος. Η δέσμευση του Ιδρύματος να συμβάλει στην οικοδόμηση ενός καλύτερου μέλλοντος για την ανθρωπότητα άγγιξε και τις προσπάθειες που γίνονται στην Κύπρο για την επίτευξη μιας ειρηνικής λύσης. Εκτιμήσαμε ιδιαίτερα τη σοφία του Αρχιεπισκόπου Desmond Tutu και της Δρος. Gro Brundtland, οι οποίοι πρόθυμα συμμετείχαν σε ένα πιλοτικό εργαστήριο τον Φεβρουάριο του 2011- αλλά και τη στήριξη της κ. Katy Cronin που αποτέλεσε την κινητήρια δύναμη πίσω από αυτή την προσπάθεια.

Τέλος, στους βασικούς μας δωρητές, τη Δράση για τη Συνεργασία και την Εμπιστοσύνη του Προγράμματος Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (UNDP-ACT) και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η στήριξη που μας παρείχαν για τη διεύρυνση του ειρηνικού διαλόγου, της αμοιβαίας κατανόησης και του σεβασμού σε όλο τον κόσμο έχει ανοίξει το δρόμο για αυτό που ελπίζουμε να αποτελέσει μια νέα εποχή συνεργασίας στην Κύπρο.